

теми мотивації і стимулювання праці. Негативно позначається на якості управління відсутність практики делегування повноважень нижчим ланкам управління.

Для виходу з такої ситуації необхідна програма реорганізації підприємства на основі якісного перспективного плану економічного і соціального розвитку підприємства.

Література:

1. Heady E.O., Candler W. Zinear Programing Methods. Iowa State College Press? Amts. Iowa. 1958.
2. Heandy E.O., Jensen H.R., Farm Management Econ. Prentice-Hall, New York, p. 194-195, 323, 1954.

УДК 658.5:34:334.73:631.115.8

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ**

Н.С.ГАВРИШ – к.ю.н., доцент, Одеська національна юридична академія,
Ю.В.УШКАРЕНКО – к.е.н., Херсонський ДАУ

Серед завдань розбудови економіки незалежної України вирішення аграрного питання має винятково важливе значення. У сучасних умовах перехідного етапу розвитку економіки України аграрне питання є не таким однозначним, як здається, і охоплює не тільки проблеми власності на землю та форм її використання, а й важливі моменти створення системи нових виробничих відносин, які б забезпечували найвищу продуктивність праці, що прикладається до землі, та демократичний розподіл національного доходу.

Реальним напрямом вирішення аграрного питання і розвитку системи нових економічних відносин в АПК є кооперація.

Ідея організованої співпраці людей давня, як історія людської цивілізації. Кооперація як механізм спільного досягнення індивідуальних цілей виникла ще при первіснообщинному ладі, коли люди колективно займалися мисливством, обробіткою ґрунту, розведенням тварин. Вже тоді людина усвідомила, що колективні дії дають змогу кожному члену общини досягти більшого результату, ніж якби діяли поодиноці [4].

Сільське господарство залишається привабливою сферою застосування відносно невеликих капіталів. Водночас незаперечні

переваги створює концентрація окремих видів економічної діяльності. Поєднанню цих суперечностей служить кооперація.

Виходячи з того, що кооперація за своєю суттю - економічне явище, для її розвитку необхідні певні соціально-економічні, ідеологічні та правові умови, які треба створювати. До таких умов наперед слід віднести:

- визнання державою демократичного характеру виробництва, надання тим самим можливості більшого вибору у здійсненні будь-якого виду економічної діяльності;
- наявність правової бази розвитку кооперації;
- наявність приватної та державної форм власності;
- наявність гнучкого механізму регулювання економічних взаємовідносин, пільгової, податкової і фінансово-кредитної політики в сфері розвитку кооперації;
- державну підтримку ідеології розвитку кооперації і широку популяризацію її переваг.

Основна ідея сільськогосподарської кооперації зумовлюється трьома моментами:

- об'єктивно існують переваги великомасштабного бізнесу над дрібним;
- організаційні, економічно-ресурсні та інші рамки кожного підприємства (окремого виробника) обмежують можливості розвитку процесів концентрації та спеціалізації в них з метою нарощування масштабів конкретної галузі;
- кооперація дає можливості для розвитку процесів концентрації та спеціалізації господарств на виробництві якогось конкретного виду продукції поза вказаними рамками, шляхом об'єднання їхніх зусиль у формі взаємовигідного співробітництва з метою одержання максимального ефекту від використання ресурсів кожного з учасників кооперації.

Суть кооперації полягає в задоволенні економічних потреб виробників в одержанні засобів виробництва, збуту продукції, наданні великої кількості послуг, які необхідні в сучасних умовах сільськогосподарської діяльності. Одержання таких послуг іншим шляхом часто або фізично неможливе, або економічно недоцільне. Тому реалізація цієї економічної мети потребує об'єднання фізичних, матеріальних, фінансових та людських ресурсів у рамках кооперативів.

Головна мета кооперації, визначена як самопомога сільськогосподарських товаровиробників у розвитку їх господарств і підвищення ефективності, деталізується за наступними можливими її напрямками: закупівля сільськогосподарської техніки і знарядь, мінеральних добрив, насіння та інших засобів виробництва; пере-

робка, маркетинг і збут тих продуктів господарств, які виробляються на продаж як товар; організація дешевого кредиту на виробничі цілі, ремонту і прокату техніки, розсадників, племінних, дослідних і показових полів, ферм та цілих господарств; забезпечення консультативно-дорадницько-інформаційними послугами, наукове забезпечення і супровід.

Кооперація надзвичайно широко розповсюджена в сільському господарстві економічно розвинутих країн. Особливо в питаннях матеріально-технічного забезпечення, кредитування, виробничого та соціально-культурного обслуговування, торгівлі.

Сьогодні сільськогосподарська кооперація в Україні існує у двох формах – виробничого та обслуговуючого сільськогосподарського кооперативу. Діяльність обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів відповідає всім кооперативним принципам. Ця форма за роки відродження довела свою ефективність. Вона допомагає сільгоспвиробникам підвищити продуктивність власних приватних господарств.

Виробничі кооперативи, хоч і юридично визнані кооперативами, не відповідають всім кооперативним принципам. Тому вживання терміну “кооператив” для означення цієї організаційно-правової форми господарської діяльності в їхній назві є невиправданим і створює плутанину в поняттях. У зв’язку з цим, назва таких організаційних форм у сільському господарстві має бути змінена з “виробничого сільськогосподарського кооперативу” на “сільськогосподарське виробниче товариство”.

Згідно з Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 липня 1997 р. № 469 та внесеними змінами й доповненнями до нього від 2 листопада 2000 р. № 2090 в Україні за даними Мінагрополітики на початок 2001 р. було зареєстровано понад 700 кооперативних формувань. У середньому на 100 сільських населених пунктів припадає 2-3 кооперативи, при наявності більше 130 фермерських і майже 20 тисяч особистих підсобних господарств населення [1].

Наприклад, на Херсонщині було створено приватно-орендний кооператив (ПОК) “Зоря” на базі знаменитого однойменного колгоспу. Адже ПОК - це органічне поєднання приватної власності на землю та колективного господарювання на ній.

Приватно-орендний кооператив “Зоря” – підприємство багатогалузеве. Щороку тут вирощують близько 9000 т зерна, 800 т овочів. Середня врожайність зернових – 48 ц/га. Основна продукція – озима пшениця – дає по 52 ц/га. Незалежно від погодних умов отримують з гектара по 700-800 ц помідорів, більшу частину яких переробляють на власному консервному заводі. Це підприємство

має досить потужну переробну галузь, що дозволяє виробляти борошно, крупи, хлібобулочні вироби, олію, овочеві консерви тощо. Звідси – додаткові надходження до кооперативної каси. Відтак, заробітна плата сплачується вчасно, не має кооператив боргів ані перед державою, ані перед жодною з комерційних структур. Технічне обслуговування, поточні та капітальні ремонти всієї техніки виконують у власній ремонтній майстерні. На відміну від багатьох господарств, зберегли тут і тваринницьку галузь. На фермах утримують 4300 голів ВРХ, у тому числі – 1400 корів. Щороку виробляють 670 т м'яса, майже 4700 т молока. У Білозерському районі 22 господарства, “Зоря” ж при цьому дає понад 60 % загально-районних надойв молока. Не забувають у “Зорі” й про соціальну сферу. На кошти кооперативу в Чернобаївці утримують Палац культури, середню та музичну школи, дитячий садок, амбулаторію фабрику-кухню. А 805 пенсіонерів, які передали свої земельні сертифікати кооперативу, щороку одержують на них по 3 ц зерна, 120 кг молока, олію, крупи, овочі, інші необхідні продукти, матеріали та послуги.

Обравши з багатьох форм власності й господарювання форму приватно-орендного кооперативу керівництво не помилилось, тому що завдяки цьому, попри всі труднощі й негаразди перехідного періоду у процесі реформування змогли зберегти все збудоване та надбане за десятиліття. Мета кооперативу – не отримання максимального прибутку, а створення економічних зручностей, переваг своїм засновникам. Надзвичайно ефективними і зручними є ті кооперативи, які працюють на повністю безприбутковій основі.

Головна ідея кооперативу полягає у використанні економічного ефекту від об'єднання. Наприклад: оптові ціни є менші від роздрібних; велику партію продукції можна продати за вищою ціною; група фермерів ефективніше використовує дорогу техніку, ніж одне господарство тощо.

У ході реформування аграрного сектора АПК деякі колективи колишніх КПС вирішили обрати для підприємств- правонаступників цих господарюючих суб'єктів організаційно-правову форму “сільськогосподарський виробничий кооператив”.

У 2001 р. під час реформування колишніх КПС на їх базі було створено 3325 сільськогосподарських виробничих кооперативів (22,6%) від загальної кількості аграрних підприємств (табл.1).

Сільськогосподарські виробничі кооперативи набули значного поширення у колишніх соціалістичних країнах, зокрема Центральній і Східній Європі [3]. Вони створені в процесі реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств, які хоч і називалися сільськогосподарськими виробничими кооперативами, але були

аналогами наших колгоспів: у них не були задіяні відносини власності, розподіл доходу кооперативу між його членами здійснювався лише з урахуванням їх трудової участі в кооперативі. Майнова і земельна участь в кооперативах їх членів залишалася поза увагою. Сільськогосподарський виробничий кооператив (СГВК) – одна з організаційно-правових форм підприємницької діяльності. Згідно Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 липня 1997 р. та внесеними змінами й доповненнями до нього від 2 листопада 2000 р. сільськогосподарський виробничий кооператив – юридична особа, утворена шляхом об’єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов’язкової трудової участі у процесі виробництва”[1].

**Таблиця 1 – Склад аграрних підприємств України
(станом на 01.10.2001р.)**

Організаційно-правова форма аграрних підприємств	Кількість	Питома вага, %
Товариства з обмеженою відповідальністю	6138	41,6
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	3325	22,6
Приватні (приватно-орендні) підприємства	2901	19,7
Селянські (фермерські) господарства	1254	8,5
Акціонерні товариства	623	4,2
Інші суб’єкти господарювання	500	3,4

До основних недоліків сільськогосподарського виробничого кооперативу та інших форм сільськогосподарських кооперативів належать наступні:

- кожний член сільськогосподарського кооперативу має один голос на загальних зборах незалежно від розміру внесків;
- при виході з сільськогосподарського кооперативу його член одержує лише пайовий внесок;
- при виході з сільськогосподарського кооперативу його член не має права отримати частку приросту неподільного фонду, створену його працею;
- при виході з сільськогосподарського кооперативу його член не отримує і свого вступного внеску; єдине, на що він може розраховувати, то це, у разі ліквідації кооперативу, на одержання частини майна кооперативу, пропорційної його майнового внеску.

Необхідно відмітити, що перераховані недоліки сільськогосподарських виробничих кооперативів притаманні також виробничим кооперативам близького і далекого зарубіжжя. Тому спостерігаються випадки трансформації виробничих кооперативів у госпо-

дарські товариства інших видів, з якими мають ряд спільних ознак у побудові та функціонуванні.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є формою організації, яка викликає підвищений інтерес в Україні. Все більше сільськогосподарських підприємств або залучені до його створення, а ще більша кількість має наміри вступити до кооперативної організації. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 2 листопада 2000 р. визначає “сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – як кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності”.

Згідно з Законом, за принципами створення і функціонування обслуговуючі кооперативи не відрізняються від кооперативів, які діють у країнах з сталою ринковою економікою.

Кооперація стала основною ознакою агропромислового комплексу в багатьох країнах світу. У Франції та скандинавських країнах 9 із 10 фермерів є членами обслуговуючих кооперативів. Високий рівень участі фермерів в кооперативах також спостерігається у Нідерландах, Німеччині, Японії, США, Канаді та багатьох інших країнах [3].

Кожен член обслуговуючого кооперативу провадить власну підприємницьку діяльність, а через кооператив виконує ті види діяльності, які більш ефективні при об’єднанні (реалізація, зберігання, переробка, маркетингове обслуговування, використання високої потужної техніки тощо).

Проблема кооперації не є новою ні для науки, ні для практики господарювання. Зростання інтересу до цієї проблеми в сучасних умовах пов’язане з процесом реформування аграрних відносин та розвитком кооперативного руху в Україні початок якому був покладений прийняттям Закону “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 липня 1997 р. Значним кроком вперед щодо ідеї відродження кооперації в Україні та створення ефективної структури в сільському господарстві стало прийняття Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 р. [2]. Він спрямований на спрощення процесу реорганізації КСП і створення нових підприємств на основі приватної власності на землю та майно.

Важлива складова державного регулювання кооперативної діяльності – законодавча база. Правова база повинна бути комплексною і системною.

Поширення кооперативного руху вимагає певної законодавчої підтримки, інформаційного забезпечення, податкових пільг, роз’яс-

нювальної та просвітницької роботи.

Оскільки кооперація є історичною категорією, а сучасна ситуація в Україні – унікальною, то теорія кооперативного підприємства повинна бути реконструйована з урахуванням економічної, законодавчої, політичної та соціальної специфіки країни.

Законодавча база підприємництва в Україні є недосконалою та нестабільною. Окремі законодавчі акти суперечать один одному. Тому виникає потреба одночасного розвитку законодавства, наповнення його, привести до вимог міжнародних угод, норм, правил.

Успішний розвиток кооперативного сектора економіки неможливий без прийняття базового кооперативного закону, який би визначав правові, організаційні, економічні та соціальні умови діяльності кооперативних організацій як специфічної організаційно-правової форми ведення неприбуткової господарської діяльності.

До головних напрямків розвитку системи сільськогосподарської кооперації на найближчу перспективу слід віднести:

- вдосконалення Закону “Про сільськогосподарську кооперацію” – вилученням статей, які регулюють діяльність виробничих кооперативів із виведенням їх в окремий закон або розділ в Законі “Про господарські товариства”;

- визначення (створення) державного органу, який буде здійснювати нагляд за дотриманням сільськогосподарськими кооперативами нагляд за дотриманням принципів і неприбуткового характеру діяльності або делегування цієї функції Національній спілці сільськогосподарських кооперативів України (НЕСКУ);

- створення системи державної підтримки та включення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до відповідних державних Програм, пов’язаних з реформуванням аграрного сектора.

У зв’язку їх надзвичайно важливим економічним та соціальним значенням кооперативів як форм економічної самопомоги населення в умовах становлення ринкової економіки, держава має запровадити політику активної підтримки національного кооперативного руху. Основними формами цієї підтримки мають бути:

- відродження в суспільстві правильного розуміння економічної та соціальної природи кооперативів, проведення широкої роз’яснювальної роботи щодо ролі кооперативів та принципів, на яких базується їх діяльність;

- створення сприятливих законодавчих умов для розвитку різноманітних видів кооперативів (прийняття базового Закону “Про кооперативні товариства”, прийняття та вдосконалення законів про окремі види кооперативів);

- недопущення виникнення та діяльності псевдокооперативів та дискредитації ними кооперативної ідеї;
- фінансова та організаційна підтримка розвитку кооперативів;
- надання кооперативам та їх об'єднанням статусу неприбуткових організацій і звільнення їх від оподаткування в зв'язку з неприбутковою природою;
- надання державних субсидій та дотацій окремим видам кооперативів та об'єднань при виконанні ними державних програм;
- надання державних кредитів під пільгові відсотки на період становлення кооперативу чи об'єднання;
- передачі кооперативам (безоплатно чи з подальшим викупом) та їх об'єднанням частини державної та комунальної власності на період становлення;
- спрямування допомоги окремим секторам економіки чи соціальним групам через систему створених ними кооперативів та об'єднань;
- впровадження вивчення основ кооперації у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах;
- фінансова підтримка наукових досліджень в сфері кооперації, сприяння в написанні дисертацій, монографій, підручників, брошур, посібників та іншої методичної літератури;
- активне залучення кооперативів та їх об'єднань до реалізації державних цільових програм;
- залучення представників кооперативів до обговорення проблем державного регулювання окремих секторів економіки та вирішення соціальних питань;
- здійснення інших організаційних заходів, спрямованих на швидке відродження національного кооперативного руху.

Сільськогосподарська кооперація в аграрному секторі України знаходиться лише на початку свого розвитку і необхідні теоретичні обґрунтування перспектив її розвитку, щоб уникнути грубих помилок, виробити правильну економічну політику щодо кооперативного руху.

Вдосконалення законодавства, визнання суспільством і державна допомога у формуванні матеріально-технічної бази кооперативних підприємств - основні умови ефективного розвитку кооперації в Україні. Оскільки, головна мета кооперації - допомога сільськогосподарським товаровиробникам у розвитку їх економіки, то створення кооперативів не заперечує появі інших форм господарської діяльності. Цілком ймовірно, що з часом організаційна структура сільського господарства буде змінюватися. Та головне не в перетворенні одних структур в інші, не нав'язування якоїсь

однієї форми господарювання, не уніфікація сільськогосподарських підприємств. Навпаки, нехай вони будуть різними, нехай змагаються між собою, доводячи конкурентоспроможність і відповідність корінним інтересам селян. А завдання управлінських структур полягає у створенні сприятливих умов для зваженого, добровільного вибору кожним приватним власником тієї чи іншої форми господарювання.

Література

- Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. // Голос України. – 1999. – № 150 (з відповідними змінами).
- Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектору економіки: Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. // Урядовий кур'єр. – 1999. – 8 грудня.
- В.В. Зіновчук. Місце і роль кооперативів в агробізнесі країн Європейського Союзу // Економіка АПК. – 2000. - № 2. – С. 80-86.
- Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації: Навч. посібник / В.В. Зіновчук, Л.В. Молдаван, В.Б. Моссаковський та ін.; за ред. В.В. Зіновчука. – К.: Вища освіта, 2001. – 464 с.